

EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A CULTELOR RELIGIOASE DIN ROMÂNIA. DOUĂ IPOTEZE

Autor: Alin Vara | 26 ianuarie 2023

Despre metodologia recensământului din 2021, ale cărui prime rezultate au fost publicate în luna decembrie a anului 2022, probabil că se va mai discuta. Frapează numărul de chestionare în care informația cu privire la etnie și religie este indisponibilă: 2,5 milioane, respectiv 2,7 milioane. Cum lipsea opțiunea *Nedeclarată* în dreptul acestor tipuri de apartenență, nu știm dacă clasificarea tuturor acestor chestionare sub categoria unică de *Date indisponibile* reflectă realitatea de pe teren, adică opțiunile oamenilor. Evident, se poate specula: unde sunt aproximativ 14% dintre respondenți? Au refuzat să declare de ce etnie sau religie aparțin? Au fost recenzorii incompetenți sau lipsiți de onestitate? Precizările Institutului Național de Statistică și comentariile profesorului Vasile Ghețau din articolul „Primele rezultate ale Recensământului Populației. Să pierzi 1,1 milioane de locuitori în 10 ani!” (*Contributors.ro*, 10.01.2023) vin să nuanțeze lucrurile: pentru 1,6 milioane de locuitori, cea mai probabilă ipoteză este că opțiunea lor reală pentru etnie, limbă sau religie era *Nedeclarată*, dar că, aceasta lipsind din gama de opțiuni disponibile, oamenii au ales să lase necompletat chestionarul în dreptul acelor rubrici. Ar mai rămâne totuși 1 milion de persoane care nici nu s-au autorecenzat, nici nu au fost intervievate de recenzori și deci pentru care nu există niciun fel de date disponibile.

În orice caz, primele rezultate arată scăderi în aproape toate confesiunile/religiile: bapțiștii au scăzut cu 9%, ortodocșii cu 14%, romano-catolicii cu 15%, greco-catolicii cu 23%. Creșteri au avut ateii (57 000, de la 20 000 în 2011), cei „fără religie” (70 000, față de 20 000 în 2011) și penticostalii – 404 000, de la 362 000. În plus, 25.485 de persoane s-au declarat agnostice.

Voi lăsa la o parte încercarea de a explica scăderea numerică a unei confesiuni anume, în parte pentru că demersul are un potențial polemic („ce s-a greșit, cine e responsabil, de ce nu s-a făcut mai mult” etc.), și în parte pentru că cred că explicațiile țin de durata

lungă a proceselor istorice majore, transconfesionale și poate chiar civilizaționale. (Asta nu înseamnă că nu merită inițiată o conversație onestă, cu „cifrele” pe masă, cu participare cât mai largă, la nivelul structurilor instituționale ale fiecărei confesiuni.)

Prima mea ipoteză este că asistăm în continuare neputincioși la procesul aparent ineluctabil al declinului bisericilor/religiilor „tradiționale”, cele cu sute de ani vechime, cu structuri instituționale și mentale șlefuite de-a lungul veacurilor, și adesea cu o lungă istorie de colaborare cu Statul. Să revedem graficul: scade numărul ortodocșilor, romano-catolicilor, musulmanilor, al celor de religie iudaică, al luteranilor, reformaților, unitarienilor și al greco-catolicilor. Toate acestea sunt confesiuni sau religii vechi, a căror istorie se împletește cu însăși istoria civilizației din bazinul Mediteranei. Ele au în comun faptul că la un moment dat fie au beneficiat direct de sprijinul statului, fie s-au contopit cu cultura elitelor atât de mult, încât apartenența etnică, culturală sau statală, dar și simpla validare socială a indivizilor, tindeau să coincidă cu sau măcar să presupună o apartenență religioasă. La aceștia se adaugă baptiștii, adventiștii, creștinii după Evanghelie, martorii lui Iehova – confesiuni apărute în siajul Reformei, la început într-o stare de excentricitate socială și instituțională, ca alternative „libere” față de un așezământ cultural-religios dominant, dar care însă, prin simpla trecere a timpului, s-au „clasicizat”, au devenit tradiții transmise „automat” din tată-n fiu, pierzându-și elanul inițial și acel angajament existențial ales relativ liber de fiecare individ.

Altfel spus, suntem la sfârșitul a ceea ce în creștinism se poate numi „paradigma constantiniană” – aranjamentul instituțional și social care a debutat sub împăratul Constantin cel Mare în sec. IV d. Hr., odată cu legalizarea creștinismului – adică însăși coloană vertebrală pe care s-a construit civilizația creștină, în care religia era un factor non-negociabil, susținut prin coerciția din partea autorităților civile, prin forța conformismului social și prin simpla inerție intergenerațională. Dar și încheierea acestei paradigme creștine s-ar putea înscrie într-o istorie încă mai largă, a sfârșitului „Erei Axiale”, cea a marilor narațiuni metafizice și religioase universalizante născute prin revoluțiile filosofice și religioase care au avut loc între, să zicem, anul 500 î. Hr. și anul 1800 d. Hr., în zona uriașă cuprinsă între India subcontinentală și Oceanul Arctic și între spațiul chinez și cele două coaste nordice ale Atlanticului – revoluția Upanișadelor din hinduism, spiritul filosofiei grecești, marile monoteisme abrahamice, dreptul roman, revoluția științifică și iluminismul. Marile furtuni au trecut, oceanul s-a liniștit, plăcile tectonice s-au fixat; de-a lungul veacurilor, impulsurile revoluțiilor inițiale abia dacă se mai simt. Nu există opțiune a generațiilor trecute care să nu fie examinată și trecută prin filtru critic de către fiecare individ; nu există motivație care să nu fie chestionată. Tradiția funcționează tot mai mult în gol, ca o tautologie: tradiția se respectă pentru că tradiția se respectă.

Reluând doar pentru o clipă o perspectivă microistorică: declinul cultelor creștine din România se înscrie în declinul general al unui creștinism care a fost ținut în viață prin

alianța „Tron-Altar” și prin ecourile de peste veacuri ale câte unei revoluții periodice care mai pompa viață în „sistem”: reforme religioase, elanuri misionare, renașteri, vreun rege „sfânt” pe care îl apuca pofta de evanghelizare cu arma în mână. Izbânzile cu aură legendară din interiorul tradiției noastre – sfinți care reevanghelizau zone întregi din Europa sau opreau singuri câte o „erezie” larg răspândită – au fost posibile într-o Europă încă profund creștină, în care temele biblice erau reflexe mentale care se puteau reactiva foarte ușor (ex.: Sf. Francisc din Assisi, Sf. Ignațiu de Loyola, reînnoirea Carmelului sau chiar Sf. Ioan Maria Vianney într-o Franță care nu apucase, după doar câteva decenii, să fie laicizată de Revoluție). Ba chiar se poate spune că și creștinarea inițială a venit pe un fond oricum profund religios, însetat de Absolut și susceptibil, la momentul oportun și, dacă era nevoie, cu „caldele îndemnuri” ale armatelor, la rapide convertiri în masă. Când însă „sistemul” – întâi elitele, apoi populația generală – a fost cuprins de acest fenomen cu totul nou numit „modernitate”, viața religioasă a bisericilor tradiționale nu a mai avut în ce să dăinuiască. Niciuna dintre acestea nu trăiește astăzi fenomene notabile de convertire ale unor grupuri venite din alte confesiuni. O privire în facultățile de teologie e suficientă: cei mai mulți dintre tinerii interesați să devină preoți sau pastori vin din familii care fac parte deja din sau o legătură cu confesiunea respectivă, ai căror membri și-au păstrat cumva, prin perseverență, o identitate primită ca parte din procesul de durată lungă al Europei constantiniene a coerciției, conformismului și tradiției. Bisericile tradiționale sunt ca niște ghețari în era încălzirii globale: blocuri desprinse dintr-o vastă întindere de gheață arctică care se fragmentează și se retrag, izolate, plutind în derivă pe mările tot mai calde, micșorându-se treptat și sigur. În absența unui eveniment istoric epocal care să schimbe tot, singura evoluție imaginabilă este scăderea.

A doua mea ipoteză este o încercare de a explica creșterea numărului de atei, persoane fără religie, agnostici și penticostali. Deși pare greu de crezut, cred că există elemente comune pentru toate aceste evoluții distincte. În opinia mea, acestea ar fi *împuternicirea individuală, sincronizarea culturală și percepția unificată asupra Realului*.

Prima ține de puterea pe care individul o primește în modernitate de a schimba datele realității. Pentru atei, această putere este primită din partea științei și tehnologiei; la fel și pentru agnostici și cei „fără religie”, însă în cazul lor se constată și o încredere în tehnicile psihologice și în diverse forme difuze sau sincretice de spiritualitate care oferă relativa certitudine că starea de bine a individului și datele concrete ale vieții sale pot fi îmbunătățite prin înțelegerea sinelui, autovindecare, modificarea căilor neuronale și aplicarea unor tehnici de interacțiune socială. Pentru penticostali, este vorba de credința într-o putere primită de la Dumnezeu de a face minuni aici și acum, fie în timpul slujbelor religioase, fie în timpul cotidian despre care se crede că poate fi radical schimbat printr-o credință puternică și intervenția suverană a lui Dumnezeu. Ei sunt în biserică pentru că acolo, spun ei, sub ochii lor, *se întâmplă lucruri*; și se întâmplă pentru că *oamenii obișnuiți* pretind că au o putere *individuală* de a face minuni, o putere care în

bisericile tradiționale este afirmată fie doar la nivel teoretic, fie se manifestă extrem de rar, fiind atestată de cele mai multe ori doar în relatări istorice.

Sincronizarea culturală ține de estetica, ritmurile, gândirea modernității. Evident, ateii, agnosticii și cei „fără religie” sunt primii care îmbrățișează, cu o cvasi-religiozitate, această lume, fiindcă e singura pe care o au. „Sfinții” sunt oamenii de știință, inovatorii, medicii. „Preoții” sunt diverșii „experti” care învață, avertizează, ceartă, mângâie. „Sfințirea” are loc prin dezvoltarea personală, atingerea potențialului nativ, viața liberă de constrângeri. „Consolările”, „momentele de har” sunt hobby-urile, călătoriile, divertismentul, relațiile. Penticostalii, deși se revendică formal din tradiția creștină, sunt conectați în special la stilurile muzicale contemporane, pe care le asumă în mod programatic, cu convingerea că „corzile sufletești” pot fi mișcate doar dacă folosești acordurile și instrumentele muzicale familiare lumii de azi. Pastorii au haine civile, stilul oratoric este viu, antrenant, împrumutând uneori din tehnicile de „public speaking” care se predau în contexte laice.

Percepția unificată asupra Realului este viziunea ontologică asupra realității care, la nivel formal, are o articulare similară în toate cele patru grupuri. Pentru atei, cosmosul este o totalitate unitară fără referință ontologică transcendentă, a cărei existență se explică de la sine. Lipsită de orice umbră de mister diferit calitativ de ceea ce vedem și simțim, lumea evoluează pe baza unor legi care în curând vor fi înțelese complet și controlate. Pentru agnostici și persoanele „non-religioase”, pot exista în plus diverse forme de „energie”, de „spirit” atotprezent în elementele naturale, care însă se află în continuitate cu și, uneori, la dispoziția inteligenței și tehnologiei umane. Mântuirea are loc prin integrarea diverselor planuri subiective și cosmice, armonie între știință, conștiință, tehnică. Pentru penticostali, vechile distincții, încă prezente în bisericile tradiționale, sunt aproape dizolvate: clerici vs. laici, natural vs. supranatural, sacrament vs. non-sacrament, ierarhie vs. popor. Celebrrările religioase sunt ale întregii adunări ecleziale. Se crede într-o preoție universală a credincioșilor, într-o sfințire a vieții cotidiene, o permeabilitate totală a graniței spațiale și temporale a bisericii care duce la o „revărsare a harului Spiritului Sfânt” în întreg timpul și spațiul profane. Desigur, monoteismul strict încă este afirmat; teologii lor vor sublinia cu multă atenție transcendența și atotputernicia divine, opuse contingentei absolute a creației. Dar experiența spirituală și intuiția intelectuală tind către o unificare a percepției și edulcorarea vechiului dualism sacramental, ierarhic, eclezial.

Astăzi sunt peste 600 de milioane de penticostali și creștini carismatici în lume (inclusiv 150 de milioane de catolici carismatici) – este ceea ce sociologul Peter Berger numea mișcarea cu cea mai rapidă creștere din istoria religiilor. Pe de altă parte, creștinismul tradițional se erodează în fața tuturor acestor alternative individuale de „mântuire” (ateism, agnosticism, oameni „spirituali, dar nu religioși”; de pildă, 30% dintre americani declară că nu au nicio religie). Par fenomene contradictorii. Dar dacă ne

Îndepărtăm puțin de imagine, cred că vom descoperi contururile regulate ale unei mutații fundamentale. Toate aceste curente sunt unite *de o ontologie unificatoare*, care se traduce în ideea unui praxis uman al *libertății* și al *traversării granițelor*. Într-o lume în care granițele metafizice, sociale, instituționale se dizolvă, omul se simte tot mai liber să crească, să spere, să acționeze. Timpul și spațiul sunt depășite, planurile se unifică, orizontul se lărgeste înspre infinit. Am fi înțelepți dacă am încerca să înțelegem ce ne spun aceste evoluții despre noi înșine, despre certitudinile noastre și despre mizele viitorului.

Imagine: Unsplash